

és megrendítő. A cselédsorban élő szerencsétlen fiatal házaspár találkozási kísérletének meghiúsulása (*Árvák*), vagy a nehéz kubikmunkán lóvásárlás reményében magát és feleségét agyonhajszoló szegény parasztember tragédiája az írói kvalitás olyan bizonyítéka, amely anank idején Móricz Zsigmondot is föllelkesítette. A szegényparaszti nyomorúság mélyebb okát, a történelmi és társadalmi viszonyok közvetlen vagy közvetett szerepét és a megváltoztatásukra irányuló törekvések jogosultságát viszont nem éreztetik ezek az elbeszélések. Bibó parasztjainak küzdelme főként az időjárással, árvízzel, egymás önzésével, kapzsiságával, tűzvénnyel és az állatokkal folyik. Eközben tűnik ki néhány jellemvonásuk is: a hihetetlen fizikai erőfeszítésekre való képesség, a macacsság, a gyanakvással párosult ravaszság, ugyanakkor a mély emberség, a nehézkes mozdulatokkal és szükségzavással palástolt jószívűség, gyöngédség és másokért érzett felelősségtudat.

A történelmi és társadalmi viszonyok felszíni kezelését mutatja, hogy az anyagi problémák néhány elbeszélésben aránylag könnyen oldódnak meg. A férjét veszített szegény paraszttasszony igen rövid ismeretség után otthont talál két kis gyermekével együtt a magános gazda tanyájában (*Piros hazatér*). A leégett tanyaépületeket, illetve házat egy jó termés után nemcsak a módos gazda (*A föld*), hanem a szegény aratómunkás is látszólag könnyen fölépíti (*Kotormán*). Nem tekinthető tipikusnak az sem, hogy a sorscsapások sorozata nyomán mindenétől megfosztott szegényembert egyik gazda jószívűsége állítja talpra (*István komázni jár*).

A valóságtól való elszakadás és a mesék világába emelkedés néhány elbeszélésben különösen szembetűnő (*Nincsenek messze a mezők*, *Tenge-*

ren). A föld és nép, ember és állat misztikus egységének, különleges kapcsolatának érzékeltetése azonban Bibónál éppúgy, mint Tamási Áronnál, nem a Giono-féle dekadencia jelentkezése, hanem a bensőséges népbábrázolás megnyilvánulása.

Az alföldi betyárvilágot idéző két kis történet (*Pogányok*, *Mögzsületött*) romantikája és misztikája nem válik akadályává annak, hogy az író az alföldi paraszt beszédéből és észjárásából megteremtse a maga külön világát. Eről a képességről érezte meg Móricz és ezzel kapcsolatban írta Bibóról: „Amit tud, azt senki se tudta eddig köztünk, sem Mikszáth, sem Tömörkény, sem más.” Valóban legnagyobb erénye ennek a kötetnek is, hogy az alföldi parasztság gondolkodásmódban, beszédében, szokásokban, életszemléletben, mozdulatokban, cselekvésben és életmódban kifejeződő sajátosságait nagy elhithető erővel örökíti meg. Az író él azzal az örökséggel, amelyről élete alkonyán az alföldi piktúra nagymestere, Tornyai János így nyilatkozott: „Nemcsak nagyon jóleső érzés, de egyenesen nagy dolog, ha valaki — különösen művészember — Hódmezővásárhelyen szívhatta magába az édesanyja tejét, s ezzel együtt a vásárhelyi végtelen pusztát futóbetyárjaival, dalaival, a selymes Tisza-partot virágjaival, az itteni nép ősegszerű beszédével és bölcsességével.”

A „couleur locale” varázsa mellett az előadás tömörsége, világossága, a szerkesztés ökonómiaja és a leírások meleg lírával áthatott szemléletessége is a kötet művészi erényeihez tartozik. Az egyes elbeszélések keletkezési ideje nincs föltüntetve, talán ez is a benünk föltárt világ „időtleniségét” próbálja szuggérálni. (*Magvető Könyvkiadó 1968.*)

SIPKA SÁNDOR

SZABÓ MAGDA: KATALIN UTCA

Szabó Magda új regénye, a *Katalin utca* merész és meghökkentő, egyrangú a *Freskó*-val és *Az őz*-zel. A szerkesztőkészség Szabó Magdának eddig is elsődleges ismertetőjegye volt. Új regényében a bravúrosan szilárd szerkesztés funkcionális értékű. A megtervezett és elemeiből pontosan illesztett váz megbírja a gondolat súlyát.

A *Katalin utca* szerkezete első pillantásra önmagába visszatérő körnek látszik. Pedig spirális. Meghatározatlanul

folytatható és folytatódó spirális — az élet jelképe. A regény cselekménysora erre a spirálisra húzott merőleges egyenes, a metszéspontok más-más síkon, de pontosan egymás fölött helyezkednek el. Hogy egyes síkokat irreálisoknak minősítünk-e, másokat pedig reálisoknak — az örök spirális szemléletében szinte mellékes. Az élők apránként halnak el, hirtelen vagy lassú morzsolódással, de tovább élnek a halottak. Hol? Öregedésünk előrehalad-

sával mi élők is apránként halunk el, de tudatunkban a holtak tovább élnek — vallhajtja a szigorú ráció. Szabó Magda itt megadott vilásképe ezt is föltételezi, de nem ennyire racionalista egyértelműséggel.

A több síkban átélt és megkomponált *Katalin utcá*-nak (természetesen) olyan síkja is van, amelyeknek egy rendkívül olvasmányos regényt köszönhetünk. Minden regénye fölkelti, fokozza és ki is elégíti a közönség kíváncsiságát, azaz jó olvasmány. A képzetbeli Katalin utca Budán van, a Vár alatt, közel a Duna-parthoz. Három kertés házban, egymás szomszédságában három család: Elekes igazgatótanítóé, Bíró őrnagyé és Held fogorvosé. Gyerekeik: Elekes Irén és Blanka, Bíró Bálint és Held Henriett testvéri közelségben, szoros összetartozásban nőnek kamasszá. Az első idősík 1934. A kert még az éden. A család otthon, a fészek melege a háborítatlan biztonság, testi és lelki épség.

A következő idősík 1944. Az egészségért küzdeni kell, mert részekre bomlik; a három család bensőséges közössége, az otthon e tündökletes háromsága összeviszza törediekeit. Heldet, az arany vitézségi érem mentesítő erejében bizakodó zsidó fogorvost és feleségét halálba hurcolják. Tizenhat éves lányukat, a bájos Henriettet, az őrnagy orvostanhallgató fia, Bálint, és Elekes tanár lánya, Irén bűjtatja. Elpusztul mégis, mert egyik kéz nem tudja, mit cselekszik a másik. Mindenki bűnös és büntetlen egyszerre. A hivatásos katonatiszti pályától ifjúkora óta viszolygó emberséges Bíró őrnagy az elsők közt esik el a fronton, fia hosszú éveket hadifogságban tölt, mielőtt feleségül veheti Irént.

Szabó Magda az 1952-es, 1956-os, 1961-es és az 1968-as idősíkokon a túlélő nemzedék kései létformáit ábrázolva, három elme mágnese erőterének vonzásába kerül. Lényegtelen, hogy tudatosan-e, vagy öntudatlanul, mint-hogy ezeknek az erőtereknek hatása akkor is jelenvaló századunk második felében, ha nem tudatosan bennünk teljesen. Proust, Franz Kafka és Jung, a pszichológus-filozófus életműve és vilásképe a három hatótenyező.

A Katalin utca három túlélője is *Az eltűnt idő nyomában* jár. Így is, úgy is. Am a Katalin utca Közép-Európában van, itt nem az „eltűnt”, hanem a *széttépett* idő nyomában vizslatnak a túlélők. A folytonosság ismételt megszakításából következett, hogy veszteségérzetüknél is jóvátehetetlenebbé vált az identitás hiánya: képtelenek

azonosulni önmagukkal. A nosztalgia lehet prousti, az azonosulni-nem-tudás gyógyíthatatlan zavarai már Franz Kafka elveszettség-veszendőség érzetét szügerálják nyugtalanító közvetlenséggel. A regény legdémonikusabb, mert hibátlan mértéktartással irt és megszerkesztett jelenete alig egy oldal terjedelmű. Irén és Bálint esküvői ebédje. Nem 1944 vagy 45-ben, ahogyan tervezték, hanem a hatvanas évek elején, amikor Irén túl van egy másik házasságon, Bálint pedig minden célon és reményen, amikor már mindennap fölkelni is hősiesség... *Az objektíve* nem is olyan koros „ifjú pár” ül a vendégek között; kiégettek és kopárak, mint sok ezer éves hegytetők. Hirtelen egymásra néznek, és mindkettő egyszerre kezd nevetni, nevetni... Ennyi az egész. A nem-azonosság torkot szorító tréfája. Ez sok esetben az öregség kísérő jelensége lehet, de nem ilyen könnyörtelen élességű, mint Irén, Blanka és Bálint nemzedékének esetében.

A Katalin utca kamaszlánya, a tizenhat évesen meggyilkolt Henriett mindvégig jelen van — úgyis mondhatnám, neki élnek a túlélők —, és övé a zárófejezet. Néhányan meghökentőnek érezhetik majd, bár számtalan írói precedens áll már századunkban is a halott Henriett háta mögött. Thornton Wilder *A mi kis városunk*-ban még a színpadra is kiülteti a halottakat, és éppen ez a merészség emeli a kiváló prózaírózt darabíróból költővé. A Katalin utca Henriettje (nem tudni, miért, Szabó Magda következetesen néma „e” nélkül írja a nevet) nem adja meg a regénynek azt a megfoghatatlan költői varázslatot, amit a halottak *A mi kis városunk*-nak adnak. Henriett funkciója más, több-rétű, és csak az utolsó fejezetben filozófikus távlatú. Meglehet, hogy a széttépett időben ő az időtlenség, megfogalmazatlan vágy, a megvalósulatlan lehetőség, a mi volna, ha... ha minden másképpen történik és élne még, ha nem eleven kísérletként, és a modern lélekvándorlás példajaként állna és beszélne a túlélőkből és láthatatlan anygalként a hátuk mögött... Henriett kettős szimbólum és a regényalakok tudattartalmának változó vetülete. Mindegyiküknek az, ami nincs többé. A távoli görög szigetre sodródott, diszszidens Blankának a gyermekséget és Magyarországot, valamennyiüknek a büntelenséget jelenti, hiszen éppen büntudatuk nem békélhet meg, Bálintnak az ifjúságot és a fájdalmat, mert

abból már kilakoltatta sorsa, az öregeknek talán az egészséget.

A regény zárófejezetében negyedszázad múlva a háború következtében megváltozott Katalin utca másik oldala is fölépült. Az örök újrakezdés törvényeképpen az új házakba új lakók települtek: új „Elekes” házaspár két kislánnyal, és „Bíró” Bálint, katonatiszt apával, új színre lép ismét a „Held” család is. A Halott Henriett, az emlékezés, a lelkipurdalás materializált kivételése, szembetalálkozik újraszületett önmagával, egy hasonló határozatos lánykával, amilyen ő volt valamikor — 1934-ben —, amikor a Katalin utcába költöztek. Oda, ahol tíz év múlva meggyilkolták.

A Katalin utca lakói „egyszerű” emberek. Egyikük sem lesz különösebben híres-nevezetes; őstípusok folytatói ők, újabb és újabb megszemélyesítői. Szerencsésükre (?) nem tudják. A gyermeknek nincs vagy nemigen van emléke... talán ezért hirdetik szóban és írásban ártatlannak, mert a tapasztalatlanság hiánya a büntelenség állapota is lehet. Megölik-e majd az új

Henriettet is? Az író jelképrendszere azt sejteti, hogy nem. De ezt a „nem”-et, illetve „mégsem”-et az író már csak a regény irreális síkján jelzi.

Szabó Magda most is belterjes gazdálkodást folytat képi és nyelvi eszközeivel. Hangvétele szelidebb a korábinál, mintha „megbocsátóbbá, méltányosabbá” érlelte volna az idő. A regény hőiseiben az öregedés megbontotta az Egész tudatát. Életük helyszínekre, néhány időpontra tagolódott — mondja a szerző.

A valóságelemekkel dúsan argumentált cselekménysorban minden természetes. A kis Held lány nemcsak a túlélők, de az olvasó emlékezetében is halhatatlanodik, elevenebb, mint bármikor lehetett hús-vér mivoltában. Új regénye végén az író szemközlebe rántja és egyszerűvé bűvöli a bonyolultat, amikor láthatatlan transzparensként fölvislan az ötödik parancsot: Ne ölj! — ébren tartva és hosszabbítva a túlélők felelősségét. (*Szép irodalmi Könyvkiadó, 1969.*)

SOLYMOS IDA

MESTERHÁZI LAJOS: DERŰS ÓRÁK

Mesterházi Lajos új könyve négy elbeszélést foglal magába. Ezek kevésbé tárgyak, inkább rangjuk szerint kerülhetek egymás mellé. Összetartozásuknak konkrétabb oka az egyaránt lehiggadt, tiszta nyugalmú hangnem, az egyféle lelkiállapot, amely teremtetjük volt. Ezt fejezi ki, ezért találó a cím. Ezek után az értékelés legpraktikusabb módja a sorolás volna, ahogy a kötetben következnek, az időrend. Hiszen az elől állók — nem is először kerültek kötetbe — 1964-ben íródtak, az utolsó 1968-ban. E mechanikus merevségtől azonban mentesít az író szemlélete, mint harmadik, leglényegesebb egybekapcsoló tényező, s mint természetesebb skála. A *Derűs órák* valamennyi darabjának mozgatója ugyanis erkölcsi kérdés, amelyre (ha esetenként még oly szimbolikus értelemben is) a jellemek sokoldalú, gazdag kibontakoztatása által, a történelmi-társadalmi igazsághoz híven ad választ Mesterházi.

Két — időben legtávolabbi — elbeszélés, a *Szép, mint a halál*, s a *Rekviem egy rendkívüli tehetséget* téma szerint is szorosan, noha ellentétesen kapcsolódik. Mindkét esetben általános a problémafelvetés, az abban az értelemben is, hogy továbbvihetetlen, mint egy axióma. A válasz azonban (nem filozó-

fiai, hanem művészi tekintetben) különböző. A két életsors analógiája nem objektív, az egyaránt kikerülhetetlen miatt, hanem szubjektív, a személyes felfogás, céltudat miatt nyílik derékszögbe. A *Rekviem* Szelenyi Ottójának sorsa így lesz teljesülhetetlen, a mérsékeltén lírai műfajközegben is tragikus, míg a másiké, a szánalomra méltó festőművészé goethei. A megformálás technikája is hasonló, azzal a különbséggel, hogy a *Rekviem* dokumentumszerű s egyúttal valóságosabb, míg Dormándy Géza története bonyolultabb tükrözési szándékánál fogva árnyaltabb kidolgozást kapott. Főlősleges volna, s nem is a rangsorolás kívánalma teszi érdemesebbé a *Szép, mint a halál* részletesebb elemzését. Talán eszmei s művészi evidenciája nyilvánvalóbb.

Mi az, ami „szép, mint a halál”? Az élet. „Ha jól gondolnánk a halálra, igazi kultúrát adna, nemcsak a meghalásra, hanem az életre is” — mondja Geszti, az elbeszélés humorista hőse. Ebben a megállapításban sarkosodik egy küzdelemben telt, az igazi humanitás alázatában gazdag élet tartalma. Dormándy Géza festőművész halála ok és mérték, a közeg, amely érzékelhetővé tesz egy alapigazságot. Ok, amely